

УДК 316.64

DOI:[https://doi.org/10.17721/upj.2020.1\(13\).4](https://doi.org/10.17721/upj.2020.1(13).4)

Васютинський В. О.,

доктор психологічних наук, професор,
головний науковий співробітник
Інститут соціальної та політичної
психології НАПН України
E-mail: vadymvas55@gmail.com
ORCID: 0000-0002-9808-4550
Scopus ID: 57213606129

ЦІННІСНО-ІДЕНТИФІКАЦІЙНІ ПІДСТАВИ АТРИБУЦІЇ МОЛОДДЮ ПРОВИН УЧАСНИКАМ СОЦІАЛЬНИХ ВЗАЄМОДІЙ

У статті висвітлено результати вивчення ціннісно-ідентифікаційного підґрунтя атрибуції провин учасникам соціальних взаємодій. 111 студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка оцінили рівень взаємних провин 41 пари учасників міжособових, міжгрупових та міжнаціональних взаємодій. Анкету було доповнено методикою цінностей С. Шварца, методикою інтернального та екстернального локусу контролю Дж. Роттера, методиками на діагностику колективного нарцисизму та ідентифікації з людством.

Узагальнення отриманих даних дало змогу визначити найбільш значущі ціннісно-ідентифікаційні характеристики, що зумовлюють напрям і зміст атрибуції молоддю провин учасникам міжособових і міжгрупових взаємодій, а саме: колективний нарцисизм, ідентифікація зі спільнотою, зокрема з українцями, прихильність до цінностей конформності, традицій, доброти та безпеки.

У міжособовій сфері найбільш чутливими до приписування провин виявилися стосунки з батьками і батьківською сім'єю. Значуща сімейна взаємодія лежить в основі пізніших звинувачувальних постав у широкому соціальному оточенні на різних рівнях спільноти.

У політизованому українському суспільстві психологічно важливою постаттю виявляється політичний опонент із близького оточення. Звинувачення його/її допомагає особі ідентифікувати себе як активного суб'єкта соціальної поведінки.

Вагомий вплив на оцінку міжгрупових провин справляє політичний контекст поточного громадського життя. Найважливішими чинниками є політико-ідеологічні постави в просторі українсько-російського цін-

нісного протистояння та ставлення до офіційної влади як найімовірнішого винуватця в наявних проблемах.

З-поміж трьох оцінених сфер соціальних взаємодій найменше звинувачувального змісту виявлено щодо відносин українців із сусідніми народами.

Ключові слова: атрибуція провин, звинувачення, цінності, ідентифікація, соціальна взаємодія.

Вступ

Постановка проблеми. Громадсько-політичний простір сучасної України насичено численними образами та звинуваченнями, що ними активно обмінюються суб'єкти соціальних взаємодій різних рівнів. Дискурс колективної життєдіяльності великою мірою структурують і профілюють взаємні звинувачення – переважно політичного, але також і багато якого іншого змісту. Заклики до порозуміння, що йдуть від професійного психологічного середовища, виявляються малоефективними через загострену потребу учасників дискусій полемізувати з опонентами та наполягати на слушності власних засновків і висновків.

Із наукового погляду ситуація, що склалася, отримує здебільшого політологічні або соціологічні пояснення, які інтерпретують колективні стани і поведінку в контексті домінування невизначеності і намагань групових та масових суб'єктів самовизначитися в складних суспільних умовах. Меншою мірою привертають увагу психологічні аспекти цих процесів. Одним із найпоказовіших тут є прагнення знаходити винуватців тих чи тих негативних явищ і приписувати їм певні провини, а відтак здобувати щонайменше дві психологічні вигоди: по-перше, досягати емоційної розрядки, по-друге, позбуватися власного почуття провини і перекладати відповідальність на інших осіб або групи.

Теоретичний аналіз

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній соціології почуття провини здебільшого розглядають у контексті відповідальності. Як зазначає О. Безрукова, провина і відповідальність тісно пов'язані, відповідальність припускає можливість провини. На перших етапах дії ця провина перебуває в потенції, у знятому вигляді як складова відповідальності. Потім провина або актуалізовується в разі неспіху, недосягнення мети чи неналежного її досягнення,

або залишається в знятому неактуалізованому вигляді – у разі успіху. Альтернативою провини є задоволення від виконаної справи, реалізованої відповідальності (Безрукова, 2015: 56–57, 111–112). Отже, переживання або непереживання провини залежить від успішності виконаної діяльності.

Дослідження власне психологічного контексту соціальних явищ, як правило, передбачає пошук структурно-змістових зв'язків між особистісними або соціально-комунікативними характеристиками залучених до контексту індивідів та груп і поведінково-взаємодійно-дискурсивними ефектами, що з них випливають, але також справляють на них зворотний вплив.

Один із таких зв'язків у відповідному контексті зафіксувала І. Ананова. Вона встановила, що емпірично виявлені кількісні характеристики почуття провини – тривалість, інтенсивність, частота і легкість виникнення, значущість переживання, суб'єктивна важкість, звичність переживання – найбільшою мірою пов'язані із зацікавленістю в інших (Ананова, 2019). Така зацікавленість фіксує інтерперсональний характер почуття провини – як на глибинно-особистісному, так і комунікативному рівні.

Важливою характеристикою соціальних взаємодій є почуття колективної провини, що його активно розробляють у західній психології. Швейцарська дослідниця А. Концельман-Зив виводить почуття провини з його переживань ще в батьківській сім'ї, де воно пов'язане з як з об'єктивною виною, так і з Я дитини. Колективне почуття провини поєднує в собі індивідуалізм суб'єкта почуття з колективізмом почуття Ми, а це забезпечує йому доконечну моральну силу. Особливо важливим у контексті цього дослідження є питання про емоційну реакцію на колективні правопорушення. Авторка вважає, що в такому випадку почуття жалю як мінімально доконечний емоційний відгук є кращим за почуття провини (Konzelmann, 2007).

Група американських дослідників зазначає, що в аналізі різного роду міжгрупових взаємодій психологи традиційно більше уваги приділяють негативним рисам, таким, наприклад, як етноцентризм. Як альтернативу вони пропонують вивчати ідентифікацію з усім людством. Така ідентифікація корелює з турботою про глобальні права людини, гуманітарними потребами і знаннями, близькістю до інших людей, однаковою оцінкою ін- і автгрупи, готовністю брати участь у міжнародному гуманітарному сприянні (McFarland, Webb & Brown, 2012).

Польські психологи проаналізували вплив національної та загальнолюдської ідентифікації (поляків) на міжгрупове прощення (щодо німців та росіян). З'ясовано, що національна ідентифікація негативно

корелює з готовністю прощати, тоді як загальнолюдська – навпаки. Водночас результати дослідження показали двоїстий характер національної ідентифікації: по-перше, вона містить, загальне почуття належності та відкритості до інших, що зближує її із загальнолюдською ідентифікацією і спонукає до прощення; по-друге, їй властиве більш конкретне почуття внутрішньогрупової самотності та вищості, споріднене з колективним нарцисизмом і негативно пов'язане з готовністю до примирення (Hamer, Penczek & Bilewicz, 2017; Hamer, Penczek & Bilewicz, 2018).

Аналізуючи процес групових зустрічей єврейських і палестинських громадян Ізраїлю, ізраїльські дослідники вивчали розвиток за шкалою від нижчої точки «етноцентричної розмови» до вищої – «діалогічного моменту». Прогрес – це перехід від дискурсу, що ґрунтується на сприйманні іншого як об'єкта для переконування, до намагання збагнути реальність із погляду іншого та спільних зусиль із побудови сенсу. Одним з етапів такого переходу є «атака», що відображає монолітне сприймання себе та інших. Атакуючи, одна сторона намагається донести повідомлення про те, що вона має рацію, вона є жертвою, а інший – винен. Проте в такій поставі автори вбачають позитив – спробу зв'язатися з іншим (Steinberg & Bar-On, 2002). Висловлювання звинувачень, таким чином, дає змогу виявити взаємні, нехай і негативні, позиції, що в певних обставинах може бути кращим від мовчазної ворожнечі.

Цікавий висновок про ще одну роль звинувачень можна зробити на основі аналізу наративів у ситуації конфлікту, виконаному Д. Еллісом (Ellis, 2014). Він стверджує, що наративи – це не лише суб'єктивно-емоційні версії реальності чи механізми комунікації. Історії, розказані під час досвіду розв'язання конфлікту, стають доказами для обґрунтування позицій. Елліс наводить дані про взаємодію ізраїльсько-палестинських груп діалогу, що ілюструють функціонування наративів як аргументів під час обговорення політичних подій. Особисті історії правлять, зокрема, за підставу для покладання вини на другу сторону конфлікту (Фетискин, Козлов & Мануйлов, 2002).

Зі сказаного можна висувати положення про специфічну роль переживання суб'єктами соціальних взаємодій почуття власної провини перед представниками автгруп, як і про психологічну корисність і доцільність вироблення та висловлення звинувачень на адресу опонентів у соціально значущому контексті.

Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. Атрибуція провин учасникам соціальних взаємодій виявляється

тісно пов'язаною з оцінкою власних ціннісних та ідентифікаційних характеристик суб'єктів звинувачення. Ці характеристики функціонують у різних сферах взаємодії та на різних рівнях усвідомлення їх їхніми носіями. Проте відповідні зв'язки залишаються недослідженими. Особливий інтерес становлять цінності та постави молоді.

Мета статті полягає у висвітленні й інтерпретації результатів емпіричного дослідження ціннісно-ідентифікаційних підстав атрибуції українськими студентами провин учасникам міжособових, міжгрупових та міжнаціональних взаємодій.

Методологія дослідження

Задля цього опитано 111 студентів Київського національного університету імені Тараса Шевченка (середній вік 19.1 року; особи жіночої статі склали 42.3%). Для оцінки студентам було запропоновано 41 пару суб'єктів, які взаємодіють тепер або взаємодіяли раніше одні з одними і в стосунках між якими виникали певні проблеми. Анкету було подано у вигляді 5-бального семантичного диференціала. Респонденти мали оцінити, хто в кожній парі більше винен у проблемах, що мали місце в їхніх взаєминах.

Перелік пар суб'єктів складався з трьох частин. У першій респондент оцінював ступінь провини себе самого і 12 таких суб'єктів спілкування, як мати (зразок шкали: «Я 1 2 3 4 5 Моя мати»), батько, брат, сестра, сім'я, друг або подруга дитинства, теперішній друг або подруга, дівчина або хлопець, дружина або чоловік, учитель, який найбільше вплинув, викладач, із яким найбільше спілкується, особа з оточення, яка має протилежні політичні погляди.

Другу частину склали 17 таких пар групових суб'єктів: «Моя сім'я – Наша родина», «Моя сім'я – Наші сусіди», «Особи моєї статі – Особи іншої статі», «Молодь – Старше покоління», «Студенти – Викладачі», «Молодь, яка навчається – Молодь, яка працює», «Моя соціальна група – Українське суспільство», «Моя соціальна група – Українська влада», «Україномовні громадяни України – Російськомовні громадяни України», а також «Українське суспільство» – на одному полюсі – і «Дотеперішня влада на чолі з Порошенком» (дослідження проходило наприкінці каденції цього Президента), «Попередня влада на чолі з Януковичем», «Колишня влада на чолі з Кравчуком, Кучмою, Ющенком», «Колишня радянська влада», «Олігархи, мафія», «Правоохоронні органи», «Мешканці Криму та Донбасу», «Теперішня російська влада на чолі з Путіним» – на другому полюсі.

У третій частині респонденти оцінювали співвідношення провин між українцями і 12 сусідніми народами, такими як росіяни (за зразком: «Українці 1 2 3 4 5 Росіяни»), білоруси, поляки, словаки і чехи, угорці, румуни, молдовани, болгары, турки, німці, кримські татари, євреї.

Анкету було доповнено чотирма особистісними питальниками: на діагностику рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера (Фетискин, Козлов, Мануйлов, 2002), колективного нарцисизму (як психологічної основи патріотизму в сучасній західній парадигмі) (Golec de Zavala, Cichocka, Eidelson & Jayawickreme, 2009), ідентифікації з усім людством (McFarland, Webb & Brown, 2012), тестом цінностей Ш. Шварца (Карандашев, 2004). Ці питальники сукупно містили 178 індикаторів, що об'єднувалися в 15 шкал.

Результати і дискусія

Кореляційний аналіз показав наявність зв'язків між частиною оцінюваних провин учасників соціальних взаємодій і ціннісно-ідентифікаційними властивостями особи, відображеними в шкалах перелічених методик.

У сфері міжособових взаємодій найбільш критично було оцінено політичного опонента ($\bar{x} = 3.3$ бала; перевищення показника 3 тут і далі означає, що респонденти більшою мірою звинувачують іншу особу, а не себе), а найменше звинувачень було спрямовано на адресу викладача ($\bar{x} = 2.6$).

Найістотніші від'ємні кореляції зафіксовано між показниками інтернальності, конформності та традицій, з одного боку, і звинуваченнями на адресу батька, сім'ї, матері, почасти вчителя та друга/подруги дитинства або теперішнього друга/подруги – із другого (табл. 1).

Такі залежності видаються доволі зрозумілими: спілкуючись із найближчими авторитетними особами, ті, хто схильний до інтернального локусу контролю, є конформним та прихильним до традицій, воліють звертати можливі звинувачення у свій власний бік, а не в бік близького оточення. Натомість виявилось, що гедоністам у взаєминах із теперішнім другом/подругою властиво звинувачувати не себе, а його/її.

Таблиця 1

Значущі кореляції між показниками особистісних методик і атрибуцією провин у міжособовій взаємодії

Методики	Шкали	Суб'єкти міжособової взаємодії							
		Мати ($\bar{x} = 2.7$)	Батько ($\bar{x} = 3.1$)	Брат ($\bar{x} = 3.2$)	Сім'я ($\bar{x} = 2.9$)	Друг/подруга дитинства ($\bar{x} = 3.3$)	Теперішній друг/подруга ($\bar{x} = 3.2$)	Учитель ($\bar{x} = 2.8$)	Політичний опонент ($\bar{x} = 3.3$)
Інтернальність		-.21*	-.29**					-.23*	-.24*
Тест цінностей Шварца	Конформність	-.24*	-.22*		-.32**				
	Традиції		-.2*			-.24*	-.3**		
	Гедонізм						.25*		
	Влада								.24*
	Безпека								.25*
Ідентифікація	з громадою				-.36**				
	з українцями				-.25*				
	з людством			-.26*					

Примітки: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$

Проявилися від'ємні зв'язки між ідентифікацією зі спільнотами різного рівня і звинуваченнями окремих суб'єктів взаємодії. Ті, хто ідентифікується з громадою або з українцями як спільнотою, уникає звинувачувати свою сім'ю. Це вочевидь відображає істотні ідентифікаційні аналогії між сім'єю як значущою малою групою і більш численними референтними групами. Ще один цікавий (теж від'ємний) зв'язок – між ідентифікацією з усім людством і звинуваченнями на адресу брата, що може правити за психологічну ілюстрацію гасла «всі люди – брати».

Привертає увагу специфічна роль політичного опонента. Його активніше звинувачують ті, для кого більше важать цінності влади і безпеки. Тобто опонент – це той, хто може бути небезпечним і кого треба подолати. Звинуваченню опонента сприяє й особистісна екстернальність: причина проблем є назовні, в інших людях. Натомість інтернальні особи, протиставляючись опонентові, більшою мірою беруть відповідальність на себе.

В оцінці міжгрупових взаємодій звинувачувальні тенденції проявлялися удвічі частіше. Найвищу звинувачувальну оцінку дістала російська влада на чолі з Путіним ($\bar{x} = 4.6$), а найменше звинувачувано викладачів ($\bar{x} = 2.9$). Найвагомішого значення набули такі особливості, як колективний нарцисизм, ідентифікація з українцями та громадою, прихильність до цінностей доброти, традицій, конформності та безпеки. Найчастішими об'єктами звинувачення виявилися російська влада на чолі з Путіним (найвищі показники кореляції з колективним нарцисизмом та ідентифікацією з українцями і громадою), радянська влада, олігархи і мафія, українська влада різних періодів – на чолі з Кравчуком, Кучмою, Ющенком, на чолі з Януковичем та на чолі з Порошенком (табл. 2).

В усіх цих випадках зв'язок має додатне спрямування, що означає, що посідання перелічених рис та обстоювання названих цінностей спонукає звинувачувати зазначених групових суб'єктів. Виходить, що в просторі міжгрупових звинувачень виразно домінує політичний контекст, у якому поєднуються ідеологічні преференції та оцінки владних суб'єктів.

Традиційна для сучасного українського суспільства схильність звинувачувати саме владу, а не громадян проявилася, зокрема, у тому, що звинувачення на адресу російськомовних громадян та мешканців Криму і Донбасу як евентуальних ідеологічних опонентів значуще корелювали лише з колективним нарцисизмом.

Із позаполітичних сфер взаємодії слід звернути увагу на оцінку студентами осіб іншої статі та авторитетних викладачів. Звинувачувати свою статю, а не протилежну спонукає схильність до колективного нарцисизму та прихильність до доброти як цінності. Якщо роль доброти видається тут зрозумілою, то вплив колективного нарцисизму потребує пояснення. Можливо, представники іншої статі виконують тут функцію такого собі симпатичного антипода антипатичним ідеологічним противникам та носіям владних повноважень.

Що ж до викладачів, то в спілкуванні з ними воліють звинувачувати себе, а не їх ті студенти, які виразніше обстоюють цінності конформності та безпеки: звинувачення викладачів, отже, постає як недоречне порушення усталених норм, що може призводити до невиправданих проблем.

За результатами третьої частини анкети з оцінкою міжнаціональних провин за найбільш винних щодо українців визнано росіян ($\bar{x} = 3.9$), до певної міри – угорців ($\bar{x} = 3.4$; очевидно, далось взнаки актуальне на час опитування загострення суперечностей навколо проблеми закарпатських угорців), а за найменш винних – словаків/чехів ($\bar{x} = 3$). Провини решти народів оцінено на 3.1 – 3.2 бала.

У цьому блоці відповідей утворилося несподівано мало значущих кореляційних зв'язків. Щонайменше дивує недостатня кореляція між звинуваченнями росіян, що досягають високого рівня, і такими «патріотичними» показниками, як колективний нарцисизм та ідентифікація з українцями. З одного боку, спрацював, мабуть, ефект розрізнення російської державної влади і власне росіян як звичайних людей. (Належить зазначити, що в опитуванні студентів у чотирьох інших містах за іншими методиками такого чіткого розрізнення не було). Але, із другого боку, незрозуміло, чому ці самі патріотичні складові ідентичності виразніше вплинули на ставлення до російськомовних громадян та мешканців Криму і Донбасу, яких, проте, звинувачувано менше.

Можна також відзначити певну особливість оцінки взаємин українців і кримських татар: тут має місце кореляція $r = -.23$ ($p \leq 0.05$) з орієнтацією на самостійність як цінність та на ідентифікацією з українцями. Такий зв'язок відображає помірно прихильне ставлення респондентів до кримських татар аж до готовності брати провину на себе, а не приписувати їм.

Висновки

Узагальнення отриманих даних дає підстави стверджувати, що найбільш істотними ціннісно-ідентифікаційними характеристиками, які визначають напрям і зміст атрибуції молоддю провин учасникам міжособових та міжгрупових взаємодій, є колективний нарцисизм, ідентифікація з українцями як спільнотою, ідентифікація з громадою, прихильність до цінностей конформності, традицій, доброти та безпеки.

У міжособових стосунках найбільш чутливими щодо атрибуції провин є взаємини з батьками та батьківською сім'єю. Значуща сімейна взаємодія закладає основи подальших звинувачувальних

ставлень у широкому соціальному середовищі на рівні громад і спільнот.

В українському політизованому суспільстві психологічно важливою постаттю виявляється політичний опонент із близького оточення, звинувачення на адресу якого допомагають особі самовизначатися як активному суб'єкту соціальної поведінки.

Політичний контекст актуального суспільного життя справляє істотний вплив на оцінку міжгрупових провин. Найвагомішими чинниками виявляються політико-ідеологічні постави в просторі українсько-російських ціннісних протистоянь та ставлення до офіційної влади як найбільш імовірного призвідника наявних проблем.

З-поміж трьох оцінених сфер соціальних взаємодій найменше звинувачувального змісту виявилось у відносинах українців із сусідніми народами.

Перспективи подальших досліджень мають полягати у виробленні психологічних засобів зниження емоційного напруження в просторі взаємних звинувачень учасників соціальних взаємодій та пошуку можливостей досягання компромісних оцінок і рішень у сфері громадсько-політичних конфліктів.

Декларація про конфлікт інтересів. Автор заявляє про відсутність потенційного конфлікту інтересів стосовно дослідження, авторства та / або публікації цієї статті.

Список використаних джерел

Ellis, D. (2014). Narrative as deliberative argument. *Dynamics of Asymmetric Conflict: Pathways toward terrorism and genocide*, 7(1), 95–108. doi: <https://doi.org/10.1080/17467586.2014.915337>

Golec de Zavala, A., Cichocka, A., Eidelson, R., & Jayawickreme, N. (2009). Collective narcissism and its social consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(6), 1074–1096. doi: 10.1037/a0016904

Hamer, K., Penczek, M., & Bilewicz, M. (2017). «Humanum ignoscere est». The relationship of national and supranational identifications with intergroup forgiveness. *Personality and Individual Differences*, 105, 257–263. doi: 10.1016/j.paid.2016.09.058

Hamer, K., Penczek, M., & Bilewicz, M. (2018). Between universalistic and defensive forms of group attachment. The indirect effects of national identification on intergroup forgiveness. *Personality and Individual Differences*, 131, 15–20. doi: 10.1016/j.paid.2018.03.052

Konzelmann, Z. A. (2007). Collective Guilt Feeling Revisited. *Dialectica*, 61(3), 467–493. doi: 10.1111/j.1746-8361.2007.01120.x

McFarland, S. Webb, M., & Brown, D. (2012). All humanity is my ingroup: A measure and studies of identification with all humanity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(5), 830–853. doi: <https://doi.org/10.1037/a0028724>

Steinberg, S., & Bar-On, D. (2002). An analysis of the group process in encounters between Jews and Palestinians using a typology for discourse classification. *International*

Journal of Intercultural Relations, 26, 199–214. doi: [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(01\)00047-5](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(01)00047-5)

Ананова, І. В. (2019). Кількісні характеристики переживання почуття провини. *Український психологічний журнал*, 2(12), 7–26. doi: [https://doi.org/10.17721/ujp.2019.2\(12\).1](https://doi.org/10.17721/ujp.2019.2(12).1)

Безрукова, О. А. (2015). Соціальна відповідальність в сучасному українському суспільстві: соціологічна концептуалізація та досвід емпіричного дослідження. (Дис. д-ра соціол. наук). Київ.

Карандашев, В. Н. (2004). *Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство*. Санкт-Петербург : Речь.

Фетискин, Н. П., Козлов, В. В., & Мануйлов, Г. М. (2002). *Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп*. Москва : Издательство Института Психотерапии.

References

Ellis, D. (2014). Narrative as deliberative argument. *Dynamics of Asymmetric Conflict: Pathways toward terrorism and genocide*, 7(1), 95–108. doi: <https://doi.org/10.1080/17467586.2014.915337>

Golec de Zavala, A., Cichocka, A., Eidelson, R., & Jayawickreme, N. (2009). Collective narcissism and its social consequences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97(6), 1074–1096. doi: 10.1037/a0016904

Hamer, K., Penczek, M., & Bilewicz, M. (2017). «Humanum ignoscere est». The relationship of national and supranational identifications with intergroup forgiveness. *Personality and Individual Differences*, 105, 257–263. doi: 10.1016/j.paid.2016.09.058

Hamer, K., Penczek, M., & Bilewicz, M. (2018). Between universalistic and defensive forms of group attachment. The indirect effects of national identification on intergroup forgiveness. *Personality and Individual Differences*, 131, 15–20. doi: 10.1016/j.paid.2018.03.052

Konzelmann, Z. A. (2007). Collective Guilt Feeling Revisited. *Dialectica*, 61(3), 467–493. doi: 10.1111/j.1746-8361.2007.01120.x

McFarland, S. Webb, M., & Brown, D. (2012). All humanity is my ingroup: A measure and studies of identification with all humanity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 103(5), 830–853. doi: <https://doi.org/10.1037/a0028724>

Steinberg, S., & Bar-On, D. (2002). An analysis of the group process in encounters between Jews and Palestinians using a typology for discourse classification. *International Journal of Intercultural Relations*, 26, 199–214. doi: [https://doi.org/10.1016/S0147-1767\(01\)00047-5](https://doi.org/10.1016/S0147-1767(01)00047-5)

Ananova I. V. (2019). Quantitative characteristics of experiencing the Feeling of guilt. *Ukrainian psychological journal*, 2(12), 7–26. [in Ukrainian]. doi: [https://doi.org/10.17721/ujp.2019.2\(12\).1](https://doi.org/10.17721/ujp.2019.2(12).1)

Bezrukova, O. A. (2015). Sotsialna vidpovidalnist v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi: sotsiolohichna kontseptualizatsiia ta dosvid empirychnoho doslidzhennia [Social Responsibility in Contemporary Ukrainian Society: Sociological Conceptualization and the Experience of Empirical Research]. *Doctor's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

Karandashev, V. N. (2004). *Metodika Shvarca dlja izuchenija cennostej lichnosti: koncepcija i metodicheskoe rukovodstvo* [Schwartz methodology for the study of

personality values: concept and methodological guidance]. Sankt-Peterburg : Rech'. [in Russian].

Fetiskin, N. P., Kozlov, V. V., & Manujlov, G. M. (2002). *Social'no-psihologicheskaja diagnostika razvitija lichnosti i malyh grupp* [*Socio-psychological diagnosis of personality development and small groups*]. Moscow : Izdatel'stvo Instituta Psihoterapii. [in Russian].

A b s t r a c t

Vasiutynskiy V. O.,

Doctor of Psychological Sciences,
Professor, Chief Researcher,
Institute for Social and Political Psychology
of NAES of Ukraine
E-mail: vadymvas55@gmail.com

VALUE AND IDENTIFICATION GROUNDS OF AN ATTRIBUTION OF GUILT CARRIED OUT BY YOUNG PEOPLE TO PARTICIPANTS OF SOCIAL INTERACTIONS

The article covers the results of the study of the value and identification grounds of attributing guilt to the participants of social interactions. 111 students of the Taras Shevchenko National University of Kyiv evaluated the degree of mutual fault of 41 pairs of interpersonal, intergroup and inter-ethnic interactions participants. The questionnaire was supplemented with the S. Schwartz's test for the diagnosis of values, the J. Rotter's test of internal and external locus of control, the tests for the diagnosis of collective narcissism and identification with all humanity.

Generalization of the obtained data allowed detecting the most significant value and identification characteristics that determined a direction and content of attribution of guilt to participants of interpersonal and intergroup interactions carried out by young people. They were: collective narcissism, identification with communities, in particular with Ukrainians, the values of conformity, tradition, benevolence and security.

In interpersonal sphere, the relationships with parents and a parental family are the most sensitive to the attribution of guilt. Significant family interaction lays the psychological foundations for further blame attitudes in a broader social environment at different levels of communities.

In the Ukrainian politicized society, a psychologically important figure is a close political opponent. Blaming him or her helps a person to identify him or herself as an active agent of social behavior.

A political context of current social life has a significant impact on an assessment of intergroup guilt. The most important factors are political and ideological attitudes in the space of Ukrainian-Russian values confrontation and attitudes to official power as the most likely culprit of existing problems.

Of the three areas of social interaction assessed, the least blaming content was found in Ukrainians' relations with the neighboring peoples.

Key words: *attribution of guilt, blame, values, identification, social interaction.*

Отримано – 8 лютого 2020
Received – February 8, 2020

Рецензовано – 20 лютого 2020
Revision – February 20, 2020

Прийнято – 26 лютого 2020
Accepted – February 26, 2020